

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

1. Przedstawienie podstawowych danych o rozprawie

Zgodnie z Uchwałą Rady Dyscypliny Filozofia Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie zostałam powołana na recenzentkę rozprawy doktorskiej **Pani mgr Jany Lewińskiej**.

Tytuł rozprawy: *Reideologizacja we współczesnej Rosji: koncepcje, dyskursy, narracje (2012–2024)*

Promotor: prof. dr hab. Adam Sawicki

Dziedzina: nauki humanistyczne

Dyscyplina: filozofia

Jednostka: Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

2. Merytoryczna ocena rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje problem o dużym znaczeniu poznawczym i wysokiej aktualności badawczej. Analiza procesu reideologizacji współczesnej Rosji wpisuje się w jeden z najważniejszych kierunków badań nad współczesną myślą polityczną, filozofią polityki oraz przemianami autorytarnych systemów władzy. Szczególnego znaczenia nabiera ona w kontekście agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie oraz pogłębiających się zmian w rosyjskim systemie politycznym po 2012 roku.

Autorka trafnie przyjęła cezurę czasową obejmującą lata 2012–2024, która odpowiada okresowi wyraźnej transformacji rosyjskiego systemu politycznego – od stopniowej odbudowy fundamentów ideologicznych państwa po ich pełną instrumentalizację i jak słusznie wskazuje Autorka, jest związana z wewnętrznymi procesami w Rosji. Autorka przekonująco uzasadnia ich wybór, wskazując na rozpoczęcie trzeciej kadencji prezydenckiej Władimira Putina jako moment intensyfikacji procesów reideologizacji, jednocześnie zastrzegając, że zjawisko to ma znacznie głębszą genezę historyczną.

Sam wybór problematyki należy uznać za oryginalny oraz dobrze wpisujący się w potrzeby współczesnych badań filozoficznych nad relacją między ideami, władzą i praktyką polityczną.

a. Wskazanie oraz ocena celu badawczego, przyjętej tezy/hipotezy i założeń pracy kandydatki

Cel badawczy, hipotezy oraz założenia teoretyczne sformułowane w rozprawie zasługują na pozytywną ocenę ze względu na ich trafność, jasność oraz zgodność z przyjętą problematyką badawczą.

Celem rozprawy jest identyfikacja i analiza procesu reideologizacji współczesnej Rosji poprzez rekonstrukcję wewnętrznego dyskursu ideologicznego funkcjonującego w latach 2012–2024. Autorka podejmuje próbę całościowego ujęcia mechanizmów odbudowy ideologii państwowej, analizując nie tylko oficjalny przekaz władz Federacji Rosyjskiej, lecz również środowiska i instytucje współtworzące współczesny rosyjski dyskurs ideowy. Tak sformułowany cel należy ocenić pozytywnie – jest ambitny, jasno określony i konsekwentnie realizowany w kolejnych częściach rozprawy. Wymagał on zastosowania podejścia interdyscyplinarnego, łączącego perspektywę filozofii polityki z analizą dyskursu, historią idei oraz elementami nauk o polityce. Szczególnie trafnym rozwiązaniem metodologicznym było oparcie badań przede wszystkim na szerokim korpusie źródeł pierwotnych w języku rosyjskim. Przyjęta przez Autorkę krytyczna analiza praktyk dyskursywnych, uzupełniona elementami analizy ideologii, stanowi adekwatny zestaw narzędzi badawczych, pozwalający na realizację postawionego celu oraz sformułowanie przekonujących wniosków.

Autorka prawidłowo zidentyfikowała podstawowe elementy procesu badawczego, wyraźnie rozróżniając obiekt, przedmiot, cel oraz hipotezę badań. Za obiekt badań przyjęła procesy reideologizacji we współczesnej Rosji, natomiast przedmiotem uczyniła wewnętrzny dyskurs ideologiczny Federacji Rosyjskiej, kształtowany zarówno przez instytucje państwowe, jak i pozapaństwowych aktorów uczestniczących w tworzeniu i reprodukowaniu idei. Takie rozróżnienie należy ocenić pozytywnie, ponieważ pozwala zachować metodologiczną przejrzystość prowadzonych analiz.

Na pozytywną ocenę zasługuje wykorzystanie przez Autorkę koncepcji państwowych aparatów ideologicznych Louisa Althussera, która stanowi jedną z najbardziej wpływowych teorii wyjaśniających mechanizmy reprodukcji ideologii we współczesnym państwie. Zastosowanie tej perspektywy badawczej jest trafne, ponieważ pozwala wyjść poza analizę oficjalnych dokumentów państwowych i objąć badaniem szerokie spektrum instytucji uczestniczących w wytwarzaniu i utrwalaniu dyskursu ideologicznego. Dzięki temu możliwe staje się uchwycenie wzajemnych relacji między państwem, systemem edukacji, mediami, organizacjami społecznymi, Cerkwią prawosławną czy środowiskami intelektualnymi, które współtworzą współczesną ideologię Federacji Rosyjskiej. Perspektywa Althussera okazuje się szczególnie użyteczna w analizie współczesnej Rosji, ponieważ umożliwia badanie ideologii nie jako zbioru abstrakcyjnych idei, lecz jako systemu instytucji, praktyk i narracji służących legitymizacji władzy oraz reprodukcji porządku politycznego.

Założenia teoretyczne rozprawy zostały także poprawnie zarysowane. Na pozytywną ocenę zasługuje wykorzystanie przez Autorkę koncepcji państwowych aparatów ideologicznych

Louisa Althussera, która stanowi jedną z najbardziej wpływowych teorii wyjaśniających mechanizmy reprodukcji ideologii we współczesnym państwie. Zastosowanie tej perspektywy badawczej jest trafne, ponieważ pozwala wyjść poza analizę oficjalnych dokumentów państwowych i objąć badaniem szerokie spektrum instytucji uczestniczących w wytwarzaniu i utrwalaniu dyskursu ideologicznego. Dzięki temu możliwe staje się uchwycenie wzajemnych relacji między państwem, systemem edukacji, mediami, organizacjami społecznymi, Cerkwią prawosławną czy środowiskami intelektualnymi, które współtworzą współczesną ideologię Federacji Rosyjskiej. Perspektywa Althussera okazuje się szczególnie użyteczna w analizie współczesnej Rosji, ponieważ umożliwia badanie ideologii nie jako zbioru abstrakcyjnych idei, lecz jako systemu instytucji, praktyk i narracji służących legitymizacji władzy oraz reprodukcji porządku politycznego.

b. Ocenę zastosowanego piśmiennictwa w ramach rozprawy doktorskiej

Na uwagę zasługuje baza źródłowa wykorzystana w rozprawie. Bibliografia obejmuje kilkaset pozycji (prawie 500) i została uporządkowana według rodzaju materiałów, co świadczy o dużej świadomości metodologicznej Autorki. W pracy wykorzystuje zarówno źródła pierwotne, jak i wtórne, odpowiadające specyfice rosyjskiej ideologizacji. Już sam podział bibliografii na jedenastce odrębnych kategorii – od druków zwartych (ponad 90 pozycji) i artykułów (ponad 200 pozycji), poprzez wystąpienia prezydenckie (15), dokumenty prawne (ok. 18), dokumenty programowe partii politycznych i organizacji społecznych (10), dokumenty instytucji religijnych (4), dokumenty deklaratywne ośrodków ideowych (ok. 20), podręczniki i materiały edukacyjne (10), informacje o organizacjach (17), programy i projekty organizacji (14), aż po materiały audiowizualne (12), materiały informacyjne i prasowe oraz komunikaty (44) oraz medialne artykuły analityczne (36) – dowodzi przemyślanej koncepcji prowadzenia badań.

Zasadniczą część materiału empirycznego stanowią **oryginalne źródła rosyjskojęzyczne**. W badaniach nad współczesną ideologią państwową Federacji Rosyjskiej jest to rozwiązanie nie tylko właściwe, ale wręcz konieczne. Analiza procesów reideologizacji wymaga bowiem badania tekstów tworzonych przez samych uczestników i kreatorów rosyjskiego dyskursu ideowego, a nie wyłącznie ich interpretacji obecnych w zachodniej literaturze. Autorka przeprowadziła bardzo szeroką kwerendę rosyjskich materiałów źródłowych, obejmującą zarówno publikacje naukowe i filozoficzne, jak i dokumenty programowe, wystąpienia polityczne, akty prawne oraz materiały organizacji społecznych i religijnych.

Wśród druków zwartych znalazły się najważniejsze publikacje współczesnych rosyjskich ideologów i filozofów, m.in. Aleksandra Dugina, Aleksandra Prochanowa, Aleksandra Panarina, Aleksandra Szczipkowa, Iwana Iljina, Nikołaja Danilewskiego, Lwa Gumilowa, Aleksandra Sołżenicyna, Siergieja Karaganowa czy dokumenty przygotowywane przez środowiska Klubu Izborskiego i Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego. Dzięki temu Autorka analizuje ideologię rosyjską u jej źródeł, a nie wyłącznie poprzez opracowania wtórne.

Równie bogaty jest zbiór artykułów oraz materiałów internetowych, obejmujących publikacje Rosyjskiej Rady do Spraw Międzynarodowych (RIAC/RSMD), Klubu Izborskiego, Klubu Wałdajskiego, Rosyjskiego Instytutu Studiów Strategicznych (RISI), Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego, Patriarchatu Moskiewskiego oraz innych rosyjskich instytucji opiniotwórczych. Pozwala to uchwycić nie tylko trwałe elementy rosyjskiej myśli politycznej, ale również jej bieżącą ewolucję w latach 2012–2024.

Istotnym walorem rozprawy jest również szerokie wykorzystanie materiałów oficjalnych państwa rosyjskiego. Analizie poddano przemówienia i orędzia Władimira Putina, zwłaszcza wystąpienia podczas Klubu Wałdajskiego, konferencji monachijskiej oraz corocznych orędzi do Zgromadzenia Federalnego. Bibliografia obejmuje ponadto strategie bezpieczeństwa narodowego, dekrety prezydenckie oraz ustawy regulujące politykę informacyjną, działalność organizacji społecznych czy ochronę tradycyjnych wartości.

Autorka wykorzystuje materiały programowe partii Jedna Rosja, organizacji młodzieżowych (m.in. Junarmii), Rosyjskiego Wojskowo-Historycznego Towarzystwa, Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego oraz licznych organizacji ideowych związanych z promocją koncepcji „Russkiego miru”. Ponadto wykorzystuje materiały dotyczące edukacji i polityki historycznej, obejmujących podręczniki i programy nauczania oraz informacje o organizacjach i realizowanych przez nie projektach. Dzięki temu możliwe było ukazanie mechanizmów instytucjonalizacji ideologii oraz sposobów jej transmisji do kolejnych pokoleń. Uzupełnieniem tego obrazu są materiały audiowizualne.

Analizowanie licznych źródeł pierwotnych w języku rosyjskim, które stanowią zdecydowaną większość zgromadzonego materiału, znacząco podnosi wartość naukową rozprawy, pozwala uniknąć nadmiernego opierania się na interpretacjach wtórnych i zwiększa wiarygodność formułowanych wniosków. W mojej ocenie bibliografia stanowi jedną z najmocniejszych stron recenzowanej rozprawy. Właściwe proporcje literatury przedmiotu i wykorzystanie w pracy tych źródeł uznać należy za bardzo dobre, pozwalające na ujęcie tematu w sposób pogłębiony.

c. Wskazanie oraz ocenę zastosowanych metod badawczych

W mojej ocenie zastosowane metody badawcze są adekwatne do postawionych celów, wzajemnie się uzupełniają i zostały konsekwentnie wykorzystane w całej rozprawie. Dobór metod należy uznać za jedną z mocniejszych stron recenzowanej dysertacji. Ze względu na interdyscyplinarny charakter problemu badawczego zastosowała zestaw metod umożliwiających analizę zarówno filozoficznych podstaw współczesnej ideologii rosyjskiej, jak i sposobów jej funkcjonowania w praktyce politycznej. Podstawową metodą badawczą stanowi krytyczna analiza praktyk dyskursywnych, pozwalająca na rekonstrukcję współczesnego rosyjskiego dyskursu ideologicznego poprzez analizę tekstów źródłowych, dokumentów państwowych, wystąpień politycznych oraz materiałów programowych. Metoda ta została uzupełniona morfologiczną analizą ideologii, wywodzącą się z koncepcji Michaela

Freedena, która umożliwia identyfikację podstawowych pojęć konstytuujących badaną ideologię oraz określenie relacji pomiędzy jej elementami. Dzięki temu Autorka nie ogranicza się do opisu poszczególnych narracji, lecz podejmuje próbę rekonstrukcji ich wewnętrznej struktury i wzajemnych powiązań.

d. Ocenę części rozprawy doktorskiej dotyczącej omówienia wyników własnych badań (wywody, argumentowanie, wnioskowanie)

Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz obszernej bibliografii. Przyjęty układ pracy jest logiczny i odpowiada przyjętemu celowi badawczemu. Całość pracy cechuje się spójną konstrukcją i konsekwencją wywodu. Poszczególne rozdziały pozostają ze sobą w logicznym związku, a ich kolejność odpowiada przyjętej logice procesu badawczego – od uporządkowania podstaw teoretycznych, poprzez analizę instytucjonalnego i personalnego wymiaru reideologizacji, aż do rekonstrukcji mechanizmów legitymizacji współczesnego dyskursu ideologicznego. W efekcie struktura rozprawy sprzyja realizacji postawionego celu badawczego oraz ułatwia czytelnikowi śledzenie kolejnych etapów prowadzonej argumentacji.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczno-metodologiczny i stanowi solidną podstawę dla dalszych analiz. Autorka porządkuje podstawową aparaturę pojęciową, omawiając różne sposoby rozumienia ideologii w filozofii XX wieku oraz wyjaśniając relacje między pojęciami ideologizacji, dezideologizacji i reideologizacji. Na pozytywną ocenę zasługuje próba wypracowania własnej perspektywy analitycznej, łączącej kategorię ideologii z analizą dyskursów, narracji i konceptów. Rozdział ten dobrze uzasadnia wybór zastosowanych narzędzi badawczych.

Rozdział drugi stanowi zasadniczy trzon rozprawy. Wykorzystując koncepcję państwowych aparatów ideologicznych Louisa Althussera, Autorka rekonstruuje główne osie współczesnego rosyjskiego dyskursu ideologicznego. Jest to najbardziej rozbudowana część pracy, co należy uznać za uzasadnione z punktu widzenia przyjętego celu badawczego. Na szczególne uznanie zasługuje umiejętność uporządkowania bardzo obszernego materiału źródłowego oraz przedstawienia wzajemnych zależności pomiędzy poszczególnymi aparatami ideologicznymi.

Rozdział trzeci rozszerza perspektywę analizy poza struktury państwowe. Autorka trafnie pokazuje, że współczesna ideologia rosyjska nie jest tworzona wyłącznie przez aparat państwa, lecz współkształtowana przez środowiska eksperckie, organizacje społeczne, instytucje religijne oraz ośrodki intelektualne. Włączenie do analizy think tanków, Klubu Izborskiego, Instytutu Cargrad czy Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego pozwala ukazać złożoność procesu reideologizacji oraz pluralizm środowisk uczestniczących w produkcji idei.

Rozdział czwarty poświęcono analizie dorobku czterech najważniejszych współczesnych rosyjskich ideologów: Siergieja Karaganowa, Aleksandra Dugina, Aleksandra Szczipkowa i Aleksandra Prochanowa. Rozdział ten należy uznać za wartościowy, ponieważ nie ogranicza

się do przedstawienia poglądów poszczególnych autorów, lecz podejmuje próbę identyfikacji różnic oraz punktów wspólnych między projektami ideowymi reprezentowanymi przez nich. Dzięki temu możliwe staje się uchwycenie wewnętrznego zróżnicowania współczesnego rosyjskiego dyskursu ideologicznego.

Rozdział piąty ma charakter syntetyzujący i koncentruje się na procesie instrumentalizacji idei filozoficznych przez współczesny aparat ideologiczny Federacji Rosyjskiej. Autorka przekonująco pokazuje mechanizmy selektywnego wykorzystywania dorobku intelektualnego rosyjskich myślicieli oraz podporządkowywania go bieżącym potrzebom politycznym i propagandowym. Rozdział ten stanowi naturalne zwieńczenie wcześniejszych analiz i prowadzi do dobrze uzasadnionych wniosków końcowych.

3. Ocenę czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego wraz z uzasadnieniem

Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Na szczególną uwagę zasługuje analiza procesu instrumentalizacji rosyjskiej filozofii i myśli religijnej we współczesnym dyskursie ideologicznym Federacji Rosyjskiej. Autorka przekonująco pokazuje, że współczesna propaganda rosyjska nie opiera się wyłącznie na doraźnych przekazach politycznych, lecz czerpie z głęboko zakorzenionych wzorców kulturowych i filozoficznych. Trafnie wskazuje, iż „rosyjska filozofia staje się swoistą »marką«, na podstawie której konstruowane są ideologiczne znaczniki i kategorie wykorzystywane w procesie legitymizacji współczesnego dyskursu politycznego”, odwołując się przy tym do ustaleń Marlene Laruelle dotyczących koncepcji *Russkiego miru*. Dzięki takiemu ujęciu Autorka wykracza poza klasyczną analizę propagandy i pokazuje jej znacznie głębsze zakorzenienie w rosyjskiej kulturze politycznej, tradycji religijnej oraz historii idei. Szczególnie interesujące są rozważania dotyczące ontologizacji wojny, zgodnie z którymi wojna przedstawiana jest nie jako narzędzie polityki, lecz jako element porządku metafizycznego i nieodłączny wymiar ludzkiej egzystencji. W konsekwencji przemoc zostaje przedstawiona jako moralnie uzasadniona, a nawet sakralizowana. Autorka trafnie zauważa, że wykorzystanie narracji teologicznej służy usprawiedliwieniu i sakralizacji wojny, co pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy współczesnej rosyjskiej legitymizacji agresji. Takie filozoficzne ujęcie problemu stanowi niewątpliwy walor rozprawy, ponieważ umożliwia interpretację bieżących narracji propagandowych nie jako zbioru przypadkowych komunikatów, lecz jako elementów szerszego systemu kulturowego i ideowego. Z tego względu praca posiada nie tylko znaczną wartość poznawczą, ale również istotny potencjał aplikacyjny dla badań nad rosyjską propagandą, dezinformacją oraz współczesnymi strategiami komunikacji politycznej.

Praca jest napisana zrozumiałym językiem. Charakteryzuje się nie tylko przejrzystością metodologiczną, ale także wysokim poziomem przygotowania edycyjnego.

lep

4. Konkluzje

Oceniana rozprawa doktorska stanowi oryginalny i wartościowy wkład w badania z zakresu filozofii. Autorka podjęła się niezwykle trudnego zadania rekonstrukcji procesu reideologizacji Federacji Rosyjskiej, wychodząc poza analizę bieżącego dyskursu politycznego i ukazując jego źródła filozoficzne, religijne oraz kulturowe. Tym samym przedmiotem badań nie są wyłącznie współczesne narracje polityczne, lecz przede wszystkim mechanizmy powstawania, adaptacji i instrumentalizacji idei we współczesnym państwie rosyjskim. Największą wartością rozprawy jest pokazanie, że współczesna rosyjska ideologia nie stanowi zbioru doraźnych komunikatów politycznych, lecz jest systemem odwołań do rosyjskiej filozofii, myśli religijnej i historiozofii, wykorzystywanym do legitymizacji władzy oraz uzasadniania działań państwa. Autorka przekonująco wykazuje, że współczesne narracje propagandowe mogą zostać właściwie zrozumiane dopiero wówczas, gdy analizuje się je w kontekście ich filozoficznych i kulturowych fundamentów. Takie ujęcie stanowi istotny wkład zarówno w filozofię polityki, jak i w badania nad współczesną rosyjską myślą polityczną.

Treść rozprawy pozostaje spójna z jej tytułem, a przyjęte założenia metodologiczne, cel badawczy, pytania badawcze oraz hipoteza tworzą konsekwentną konstrukcję badawczą. Proces badawczy został przeprowadzony poprawnie, a przedstawione w zakończeniu wnioski wynikają z przeprowadzonych analiz. Struktura rozprawy odpowiada realizacji celu badawczego, natomiast uwagi przedstawione w niniejszej recenzji mają charakter polemiczny i nie wpływają na wysoką ocenę całości pracy.

Choć rozprawa ma charakter interdyscyplinarny i wykorzystuje dorobek nauk o polityce, nauk o komunikacji społecznej oraz studiów nad Rosją, jej zasadniczy problem badawczy pozostaje osadzony w filozofii. Autorka nie bada bowiem wyłącznie funkcjonowania współczesnej propagandy rosyjskiej, lecz rekonstruuje filozoficzne podstawy współczesnego rosyjskiego dyskursu ideologicznego oraz pokazuje mechanizmy transformacji idei w narzędzie legitymizacji władzy. To właśnie ta perspektywa stanowi o naukowej oryginalności rozprawy i uzasadnia jej przynależność do dyscypliny filozofia.

Stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska Pani mgr Jany Lewińskiej spełnia wymagania określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.) stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie filozofia. **Jednocześnie wnoszę o jej wyróżnienie.**

Dr hab. Agnieszka Legucka